

CUMHURİYETİN İLÂNI VE REJİM OLARAK EĞİTİME KATKILARI*

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA**

24 Temmuz 1923'te Lozan ile Türkiye dünya devletleri tarafından resmen tanınca, artık devletin siyasî rejiminin de belirlenmesinin zamanı gelmişti. Esasen, 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, hükümet şeklinin ne olacağı zaman zaman tartışma konusu olmuştu. İstanbul basınında halifeyi siyasî bir konuma getirmek isteyenler, Meclis içinde halifeyi hararetle savunanlar mevcuttu. Bu yüzden Mecliste zaman zaman tartışmalar da oluyordu. Bu olayların da cumhuriyetin bir an önce ilân edilmesinde katkısı vardır.

Mustafa Kemal, 23 Eylül 1923'te bir Alman muhabirine (Newe Freie Presse muhabiri) Türkiye'nin idaresinin demokratik bir cumhuriyet olacağını vurgulamıştı.¹

Cumhuriyetin ilân edileceği konusu öyle gizli kapaklı bir sorun değildi. Bu konu basına 23 Eylülde duyurulmuş, 29 Ekim 1923 tarihine kadar bir buçuk aya yakın bir süre gerek İstanbul, gerekse taşra basınında sürekli olarak ele alınmıştı. Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesi, 27 Eylül'den itibaren cumhuriyet meselesini gündemde tutarken, İstanbul gazeteleri de makaleler ve haberlerle 24 Eylül'den itibaren konuya geniş ölçüde

* Erdem Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı -I, Sayı:31'den alınmıştır.

** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı.

1 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III, Ankara 1961, s. 63.

açıklık getirmişlerdi. Vatan, Tevhid-i Efkâr, İkdâm, Tanin, Vazife gibi İstanbul gazeteleri çeşitli makaleler, röportajlar, Ankara'dan aldıkları haberler ile cumhuriyet konusunu ve tartışmaları hep gündemde tutmuşlar idi. Bunlardan Tanin ve Tevhid-i Efkâr cumhuriyet sistemine karşı cephe alan yazılar yazmışlardır. Bu gazeteler şimdiki meclis yönetiminin yeterli olduğunu, bu sistemle Cumhurbaşkanına çok fazla hak verileceğini, konunun aceleye getirildiğini, Cumhuriyet sisteminin her derde çare olamayacağını öne sürmekteydiler.² Oysa, Cumhurbaşkanına fazla yetki verilmiyordu. Cumhurbaşkanı hem meclis başkanı, hem de parti başkanı olmayacaktı. O, partiler üstü bir kişi olacaktı. Gazetelerdeki bu makaleler ve bilgiler İstanbul'a yeterli ve doğru bilginin gelmemesinden kaynaklanıyordu. Söylenildiği gibi cumhuriyet aceleye de getirilmiş değil idi. Konu üzerinde birbucuk aya yakın bir süre makaleler yazılmış, tartışmalar yapılmıştı, Cumhuriyetin her derde deva olacağı fikri de aslında Ankara tarafından hiç ileri sürülmemişti. Cumhuriyet yalnızca, bir isim, bir yönetim şekli, bir siyasi terimdi. Tanin'in ileri sürdüğü gibi, cumhuriyet gibi önemli bir konunun meclis üyelerinin üçte ikisinin bulunması ile, yani 286 üyeden yüzdoksan üyenin mecliste bulunması gerektiği, oysa 158 üyenin bulunduğunu ileri sürmesi de yanlıştır.³ Çünkü, böyle bir kanun maddesi yoktur. Mecliste kararlar çoğunluk esasına göre alınır. Ebuzziya-zade ise "Efendiler devletin adını taktınız, işleri düzeltilebilecek misiniz?" başlığı altında yazdığı yazıda, üç dört senedir eski hükümetin Anadolu'yu çok iyi yönettiğini, isim değişikliği ile işlerin düzeltilmeyeceğini savunmaktaydı. Aynı yazar cumhuriyeti ilk anda gösterdikleri yetenek ve becerikliliğini yerine getirenler, memleketi iyi yönetirlerse kendilerine "cumhuriyetiniz mübarek olsun efendiler" diyeceklerini de ilave etmekten kaçınmamıştır.⁴ Şunu kabul etmek gerekir ki, cumhuriyet yönetimi, ekonomide, eğitimde, sanayide ve diğer dallarda gerçekten, bir enkaz devir almıştır, Türkiye'de cumhuriye-

2 Yücel Özkaya, "Türk Başında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası," *Atatürk Yolu*, Sayı 11. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1993.

3 *Tanin*, 31 Ekim 1923.

4 *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ekim 1923.

tin başarılı olup olmadığına bugünkü durumun iyiliğini görerek değil, o zamanki harabe Türkiye'nin durumunu inceleyerek ortaya, koymakta, yarar vardır düşüncesindeyim.

Bu olumsuz; düşüncelere karşı, Cumhuriyet konusunda İdam, Vatan, Vazife gibi gazeteler ile Ankara ve taşra basını son derece iyimser bir düşünceye sahiptirler. Şer'îye Vekili Mustafa Fevzi ise Cumhuriyetin kendileri için bir amaç, İslâmın ilk hükümetinin de aslında Cumhuriyet olduğunu, zaman zaman aynı sistemin sürdüğünü ifade etmiştir.⁵

Şer'îye Vekili Mustafa Fevzi her ne kadar Cumhuriyetin bir İslâm idaresi olduğunu ileri sürüp "Şer'îye Vekaletinin Heyet-i Vekiliyeden tefrîki şimdiye kadar tasavvur edilmemiştir" demiş olsa, bile 3 Mart 1924'te yani, bu beyandan dört ay sonra Şer'îye Vekâleti kaldırılacaktır.

Cumhuriyetin ilânına halktan hiç bir olumsuz tepki gelmemiştir, Birkaç; milletvekili cumhuriyetin aceleye getirildiği yolunda beyan vermişlerse de halk bunlara itibar göstermemiştir. Kısa bir süre sonra İstanbul basını da cumhuriyeti övmeye ve sonuçları beklemenin yerinde olacağını savunmaya başlamıştır. Esasen rejimin tutması için zamana da ihtiyaç vardır. Fransa İhtilâli ve bunun sonunda kurulan idareler ve cumhuriyet rejimi bile çok uzun bir süreden sonra tutunabilmiştir. 1830 Cumhuriyetinden sonra 1848'de ikinci, 1871'de üçüncü 1946'da dördüncü ve bunun arkasından 1958'de beşinci kez cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. Ancak, bu cumhuriyetler ile bizimkini karıştırmamak lazımdır. Çünkü, bu hareketlerde kurulan mutlakîyet rejiminin ve despotizmin kaldırılması hedeflenmiş, yani yıkılan rejim yeniden kurulmuştur.

Basının bir kısmının bir süre sonra cumhuriyete karşı halifeyi ortaya koyarak, tepkilerini bu yönde göstermeye başladıkları göze çaracak, halifeye siyasî bir hava verme eğilimi ve halifenin de bunu benimsemesi huzlanınca, 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılacaktır. Gayet tabî ki, bunun tarihî bir seyri, halifenin tahsisat isteği gibi olayları da vardır, ancak bu bizim konumuzun dışındadır.

5 Vakit, 10 Teşrin-i Sani 1923,

Cumhuriyet döneminde her alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli atılımlar olmuştur. Henüz ulusal bağımsızlık savaşı sürerken 1 Mart 1922’de Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplantısını açarken, köylü kitlesinin millî eğitim ışığından yoksun bırakıldığını, onların bilgi ile donatılmasının millî eğitimin ilk hedefi olması gerektiğini belirtmişti. O, medenî millet olmanın bilim yolu sayesinde gerçekleşeceğini, kadınların da eğitimine önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶

Atatürk’ün eğitim ve öğretim konusunda üzerinde durduğu ilke ve esasları şöylece sıralayabiliriz: Ona göre eğitim millî olmalıdır. Millî eğitimde öğretim birliği ilkesine uyulmalıdır. Kız ve erkek çocukların eşit şekilde eğitilmesine önem verilmelidir. Eğitimin yaygınlaştırılması, bilgisizliğin yok edilmesi şarttır. Eğitimde fikir ve hareket birliğine, uygulamaya önem verilmelidir. Millî eğitim sistemi bilime dayalı olmalıdır. Millî eğitimde disiplin esas ve öğretmenlik mesleği çekici olmalıdır.⁷ Mustafa Kemal bütün bu esasları zaman içersinde uygulamaya sokmuştur.

1921’de toplanan Maarif Kongresinde Mustafa Kemal, kongreyi açış söylevinde savaşın kazanılmasından sonra, Türkiye’nin ulusal bir devlet olacağını ve ancak, çağdaş bilince erişmiş ulusal eğitim ile yetişmiş bir ulus tarafından birliğin sağlanabileceğini vurgulamıştı.

1923 başında Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı) İsmail Sefa (Özler) öğrenimin birleştirilmesinde gözetilecek esasları bir genelge halinde yayınlayıp, bütün ülkedeki öğrenim kurumlarına ve okullara gönderdi.

1923’te Mustafa Rahmi’nin (Balaban) Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maarif adlı Maarif Vekâleti Mecmuasının 1. sayısında yayınlanan yapıtının Atatürk’ün bilgisi içinde —belki de direktifiyle— yayınlandığını öne sürenler vardır. Yazar, genelgeyi Mısak-ı Maarif olarak tanımlamıştır. Burada bahsedilen eğitim felsefesinin şahısları hayata hazırlamak olduğu, eskiden bunun yapılmadığı, gençlerin pratik, amelî

6 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2. baskı, Ankara 1961, s. 230.

7 Turhan Feyzioğlu, “Atatürk ve Millî Eğitim”, *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s. 681-691.

bilgiler ile donatılması üzerinde durulmaktadır. Gerçekten, eskiden sıbyan okullarında ve medreselerde verilen eğitim gençleri bu dünyaya hazırlamaktan çok, öteki dünyaya hazırlayan bir eğitimdi. Burada verilen bilgilerin Avrupalı bilginlerin ortaya koydukları verilerden yararlanılarak hazırlandığı da görülmektedir.⁸ Bu bilgiler ve öneriler ile geriye dönüş önlenmek istenmektedir. Bunda da başarılı olunmuştur.

Yakın çağlardan itibaren özellikle II. Mahmut'tan beri Batı tarzında okullar açılmaktaydı. Ancak, bunların yanında cemaat ve yabancı okullardaki programların denetlenmesi mümkün olamamaktaydı. Diğer taraftan batılı okulların yanında medreseler çoktan eski fonksiyonlarını kaybettikleri halde varlıklarını sürdürmekte idiler.

Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Yasası kabul edilirken, Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, bu bakanlığın bütçesinde okul ve medreselere ayrılan tutarın Millî Eğitim Bakanlığına devri kabul edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey, 11 Mart 1924'te, medreselerin hepsinin kapatılması için emir verdi. Ancak, kendisine bu karardan dolayı epey tehdit gelmiştir. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi, 3 Mart Kanununda medreselerin kaldırılmasının yer almadığını ileri sürmüştür. Aslında, medreseler Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Tasarruf hakkı bu bakanlığa aittir. Millî Eğitim Bakanlığı da, medreselerden okula elverişli olanlarını derhal okul haline getirileceğini, diğerlerinin de satılarak parası ile okul yapılacağını duyurmuştur. Böylece, artık iyice bozulmuş, çağ dışı kalmış bir kurum daha tarihe karışmıştır. Buna karşın bazı medrese hocaları, yobazlar halen medreselerin yeniden açılması sevdasındaydılar. Gazi 21 Eylül 1924'te, Samsun-Çarşamba demir yolunun inşası töreninde halka "Halk, köylüler bana her yerde iş programını şu iki kelime ile ihtar ettiler: Yol, mektep" şeklinde belirterek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çalışma programının esaslarını ortaya koymuştur.⁹

8 Seçil Akgün-Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif", Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 3, Ankara 1989, s. 286-287.

9 Yücel Özkaya, "Atatürk Biyografisinden Sayfalar (II) (1923-1928)" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 18, Ankara 1990, s. 513.

Osmanlı döneminde Tanzimat ile birlikte eğitim alanında Türk kadınına bazı haklar verilmişti. Ama bunlar yeterli değildi. Bu haklar cumhuriyet döneminde genişletilmiştir. 1858'de kız rüştiyesi (ortaokul, 1869'da kız ve erkek tüm çocuklara ilk öğretim zorunluluğu getirilmiş ve kız sanayi okulu açılmıştı. 1870'de kız öğretmen okulu, 1911'de de kız liseleri açılmıştır. 1917'de kadınların tıp fakültesinde okumaları için Sıhhiye Meclis-i Umûmisi tarafından karar alınmış, 1918'de kızlar için Sanayi'-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar) açılmıştı.

1924'de Tekirdağ'da kız lisesi olmadığından kızlar erkek lisesine kayd olmak istemiş, bakanlık da bunu olumlu karşılamıştı. Aynı sene ilkokullarda karma eğitim başlamıştır. 1927'de ise orta öğretimde karma eğitime geçilir. 1926'da Medeni Kanunla harp okulları dışındaki tüm eğitim kurumları kız çocuklarına hizmet vermek için programlanmıştı. Harp Okuluna kız öğrenci alınması ise 1965 yasası ile sağlanmıştır.¹⁰

Cumhuriyet ilân edildiği sıralarda bile, savaşlarda olan büyük kayıplar nedeniyle ülkede öğretmen, doktor, mühendis, sağlık memuru, yüksek okul mezunu vb. yok denecek kadar azdı. Yalnızca Çanakkale Savaşında ikiyüz-binden fazla şehit verildiği düşünülür ve diğer cephelerdeki kayıplar da buna eklenirse, durumun ne kadar kötü olduğu kolayca anlaşılabilir. Yalnızca kişi bakımından değil eğitim kurumları bakımından sayısal düşüklük açıkça görülebilmekte idi. Öğretim programları da günün gereksinimlerine cevap vermekten çok uzaktı. Bu yüzden süratle eğitim kurumlarının ve öğrencilerin sayısını artırmak kaçınılmazdı. 1923-1938 arasında bunun gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle, orta öğretim alanındaki öğrenci sayısı inanılmaz bir şekilde artmıştır. Orta öğretimde % 1.463, liselerde % 2.015 arasında bir artış 1923-1928 arasında gerçekleşebilmiştir. Diğer kurumlarda da buna paralel artışlar olmuştur.

Türk eğitim sistemine yeniden biçim vermek amacıyla dünyaca tanınmış eğitimciler Türkiye'ye çağırılmış ve bunlardan yararlanılmıştır. Örne-

¹⁰ Müljan Cunbur, "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 23, Ankara 1992, s. 261; Emel Doğramacı, "Türk Kadınının Çağdaşlaşması" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 26, Ankara 1993, s. 306.

ğın 1924'te Amerikalı eğitimci John Dewey, 1925'te Alman eğitimci Kühner, 1926'da Belçikalı Buyse'nin Türk eğitimine katkıları büyük olmuştur.

22 Mart 1926 ve 10 Haziran 1933 tarihli yasalarla eğitim hizmetlerinin modern bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştı. 1926-1927 yılından itibaren ücretsiz hale getirilen orta öğretimde kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenim görmeleri gerçekleştirilmiştir.¹¹ Öğretim Yasası ile belirlenen esaslara uymayan birçok yabancı okul kapatılmıştır. Yabancı ve azınlık okullarının orta kısımlarında Türkçe, Türk tarihi, coğrafyası zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde üniversitede kız öğrenci sayısı süratle artmaya başlamıştır. 1930-1931 ders yılında Edebiyat Fakültesinde 155 kız, 129 erkek öğrenci vardır. Fen Fakültesinde 90, Hukuk Fakültesinde 70, Tıp Fakültesinde 11 kız öğrenci vardır. Hukuk Fakültesinde kız öğrenci sayısı artarken, tıpta azalmıştır. 1950'de İstanbul Üniversitesinde 24 olan kadın öğretim üyesi sayısı, 1960'da 52'ye, 1970'de 114'e yükselmiştir.¹²

Cumhuriyetin ilân edildiği 1923'ü izleyen 1923-1924 döneminde nüfusun ancak % 13'ü okur yazardı. Bunun % 3'ü kızlara aitti. Bu tarihte 4.894 ilkokul, 71 ortaokul, 23 lise, 9 fakülte ve yüksek okul vardı. İlkokullarda 341.491, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, meslek okullarında 6.547, yüksek öğretimde 2.914 öğrenci toplam 358. 548 öğrenci vardı. Bugün yalnızca üniversite sınavına girenlerin sayısı bunun yüz katından fazladır.

Okul binalarından İstanbul ve birkaç büyük yerleşme merkezinde bulunanların bir kısmı dışındakiler eğitim ve öğretime elverişli değildi. Bazıları büyükçe bir ev halindeydi. Cumhuriyet ilân edildiğinde Türk eğitim sistemi tam bir harabe halindeydi.¹³

¹¹ Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 4, Ankara 1985, s. 197-199.

¹² Müjgan Cunbur, "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi," Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 23, Ankara 1992, s. 268.

¹³ Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı," I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ankara 1994, s. 320-321.

Bütün bu olanaksızlıklara ve güçlüklerle karşı Gazi bir eğitim savaşı başlatarak Türkiye'mizin sosyal ve ekonomik yapısının temellerini atmıştır. 1 Kasım 1928'de yeni Türk harflerinin kabulü ile Lâtin alfabesine dayalı yeni Türk harfleri kullanılmaya başlanmıştır.

Gazi, baş öğretmen sanı ile yeni Türk harflerini halka öğretmek için Anadolu'yu gezmiş, meydanlara kara tahtalar kurdurarak halka yeni harfleri öğretmiştir. 15 Eylül 1928'de Sinop'ta bir okulun bahçesinde memurlara ve halka yeni harfleri öğretir iken, karşısında duran bir adamı çağırmış ve ona sormuştur:

“- Adın ne? Ne iş yaparsın?

- Bekir. Arabacıyım paşam.

- Okuman yazman var mı?

- Yok paşam, senden öğrenmeye geldim” cevabını almıştır.

Gazi yeni harfleri bu elli yaşlarındaki kişiye öğretti ve memnun oldu. Daha sonra da “Bu millet üç ay içerisinde okuyacak ve yazacak” dedi.¹⁴ Bu Gazi'nin inanılmaz öğretme niteliğini ve azmini ortaya koyan örneklerden birisidir.

1929-1930 ders yılı başından itibaren okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırılarak, bunların yerine Fransızca, İngilizce Almanca dillerinin öğretilmesi kararı alınmıştır. 10 Nisan 1929'da bir yasa çıkarılarak teknik alanda mühendis, yabancı dil, tarih, coğrafya, matematik, resim, müzik, beden eğitimi alanlarında öğretmen yetiştirilmesi amacı ile çok sayıda öğrenci Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine gönderilmeye başlandı. Böylece, üniversitede öğretim kalitesi yükseltildi. Çünkü, üniversitelerde yetişkin öğretim üyesi nerdeyse yok denecek kadardı.

Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar tarafından kapatılan medreselerde 16.245 öğrenci vardı. Bunlardan yaşları uygun olanlar ilkokullara ve liselerin ilk kısımlarına alınacaktı. Hazırlık kısımları kapatılan Darü'l-hilâfe medreseleri yerine İmam-Hatip okulları kuruldu. Başlangıçta bunların sa-

¹⁴ Yahya Akyüz, “Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri,” I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ankara 1994, s. 362.

yıları 29 tane idi. Giderek, sayıları her ders yılında biraz daha azalan bu okullar, 1929-1930 yılında tamamen kapatılmış, öğrencileri liselere ve ilköğretim okullarına kaydedilmiştir.

Darü'l-hilâfe medreseleri dışında kaza ve köylerde 479 tane "Medaris-i İlmîye" adlı medrese bulunmaktaydı. Haklarında hiçbir bilgi olmayan ve resmî denetimleri yapılmayan bu medreseler ilköğretim düzeyinde eğitim veriyorlardı. 11 Mart 1924'te bunlar da kapatılmış, öğrencileri ilkokullara, öğretmenleri de okullara din öğretmeni olarak gönderilmiştir.

1924 Nisanı başlarında Adana ve Konya İmam-Hatip okulları öğrencileri lise ve ortaokula geçmek istemişler, kendilerine izin verilmiştir.

Süleymaniye Medresesi yerine İstanbul Darü'l-fünûnun da İlahiyat Fakültesi kurulmuştu. Darü'l-fünûn kaldırılıp, üniversite haline getirilince İlahiyat Fakültesi de kaldırıldı. Atatürk'ten sonra 1948'de İsmet İnönü zamanında İmam-hatip okulları kurs niteliğinde yeniden açıldı. 1949'da Ankara Üniversitesine bağlı olarak İlahiyat Fakültesi hizmete girdi. 1965'de kuran kursları açma ve yönetme yetkisi müftülüklere verildi. İmam-Hatip ortaokul sayısı 383, lise kısmı 366'ya çıkmış olup, 1989-1990 öğretim yılında ortaokulda 189.447, lise kısmında 93.077 olmak üzere İmam-Hatip-li sayısı 282.524'e yükselmiştir.¹⁵

Cumhuriyet döneminde askeri idadiler liseye çevrilmiştir. Bunlar 22 Nisan 1925'te Milli Savunma Bakanlığına bağlandı. 1925 ve 1926 yıllarında yabancı azınlık okullarının denetimi hızlandırıldı. Bu okullardaki öğrenciler her şeyden önce Türkçeyi öğrenecek ve Türklüğü kavrayacaklardı. Bu konuda bir dizi tedbir alınmakta da gecikilmedi.¹⁶

1928'de lâiklik ilkesi yani devletin bir dini olmadığı maddesi anayasadan çıkarıldıktan sonra okul programlarından da zorunlu din derslerinin çıkarılmasına karar verildi. 1930'da şehir, 1933'te köy okullarında bunun uygulanmasına geçildi. 1933'te Milli Eğitim Bakanlığı Örgüt ve Ödevler Kanununda okullarda din öğretimi ile ilgili maddeleri kaldırdı.¹⁷ Ancak, 1965'te ilkokul programlarına program dışı din dersleri kondu.¹⁸

15 Zekai Baloğlu, *Türkiye'de Eğitim*, Yeniyüzyıl Gazetesi Yayını, Ankara 1995, s. 69.

16 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982, s. 51-60.

17 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s.524.

18 Baloğlu, a.g.e., s. 17.

Atatürk'ün ölümüne kadar olan süre içerisinde Türkiye'de çok sayıda fakülte ve yüksek okul hizmete girmiştir. Hukuk Fakültesi (1925), İstanbul'da kurulan Siyasal Bilgiler Okulu'nun 5 Kasım 1936'da Ankara'ya nakli, 9 Ocak 1936'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin açılması ile 1936'da Ankara Üniversitesi kuruldu. İstanbul Darü'l-fünûn'u 1933'te üniversite haline getirildi. Orta dereceli öğretmen yetiştirmek için Gazi Öğretmen Okulu ve Enstitüsü 1927'de, Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933'te, Milli Musiki ve Temsil Akademisi (bugünkü konservatuvar) 1934'te, İstanbul İktisat Fakültesi, Ankara Tıp 1937'de kurulmuşlardı.¹⁹

Üniversitenin muhtariyetini elde ettiği 1933 tarihine kadar olan süre içerisinde devletin İstanbul Darü'l-fünûnunun işlerine karışmama isteğine karşın, istemeyerek olaylara karıştığına zaman zaman şahit olmaktadır. Örneğin, 1924'te, Darü'l-fünûnun bahçesinde bazı öğrenciler objektife poz vermeye cesaret etmişler, resim çektirmeyi günah sayan Darü'l-fünûn öğretmenleri harekete geçmiş, öğrencileri cezalandırmıştı. Olaydan birkaç gün sonra Gazi, Bursa'da resim çektirmenin günah olmadığını açıklamış, İstanbul Savcılığı öğretmenleri mahkemeye vermekle tehdit etmiş, olay da bir süre sonra kapanmıştı.²⁰

Atatürk'ün eğitim ve kültür alanında her türlü çalışmayı teşvik ettiğini bilmekteyiz. Nitekim o Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili araştırmalar ve bu konularda bilimsel çalışmalar yapmak için 12 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu'nun ve 26 Eylül 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulmasını bu amaçlarla gerçekleştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ilk on yıl içerisinde işe yaramayan eğitim sistemini tamamen yıkmayı ve yerine modern eğitim ilkeleri koymayı başarmıştır. Din eğitimi veren okullar kapatılmış, okul kitaplarından ya da programlarından bu eğitimi besleyen bölümler çıkarılmıştır. Kadın-erkek eğitimi Türk eğitiminin vazgeçilmez öğelerinden biri, ilköğretim mecburî, her çeşit öğretim ücretsiz olmuştur.

¹⁹ İlhan Başgöz-E. Howard Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara 1968, s. 185.

²⁰ A.g.e., s. 178

Türkiye nüfusuna göre, dünyanın en büyük ücretsiz eğitim sistemini kuran ülkelerden biri olmuştur. Okur-yazar sayısı yüzde onüçlerden yüzde doksanlara yükselmiştir.

Bütün bu inkılâplar ülkenin içinden çıktığı bir savaşın ardından, yokluk ve sefaletin bütün ülkeyi sarstığı, sanayinin, paranın, bayındırlığın, her çeşit mahrumiyetin olduğu bir sırada gerçekleştirilmiştir. Bugün ulaşılan seviyeyi incelerken 1920'lerin durumunu, Türkiye'nin o tarihlerde ne durumda olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Türkiye büyük bir savaştan çıkmıştır. Bazılarının dediği gibi, bu savaş Yunanlılara karşı verilmemiştir. Doğuda Ermenilere, Güney Doğuda Fransızlara karşı savaşmıştır. Batı Anadolu, Akdeniz dışında, Rumeli de İtilaf devletleri tarafından istila edildiği gibi başkent de istilaya uğramıştır. Savaştan çıkmış, eğitimsiz ve parasız bir halk için yapılan çalışmaları hafife almak, yalnızca o tarihleri iyi bilmemek ya da bilmez görünmekten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden sanki o tarihlerde demokrasi yokmuş, demokrasi yerleşmemiş gibi fikirler ortaya atmak yeterli ve doğru değildir. O tarihlerde demokrasinin temeli atılmış, eğitim alanında halk bilgilendirilmiş, okur-yazar sayısı süratle artırılmış, üniversitelerin muhtar ve bağımsız olması sağlanmıştır. Üstelik bunlar dış yardım almadan gerçekleştirilmiştir.